

VI Tělo jako nástroj duše

Celá tisíciletí se lidstvo snaží porozumět souvislosti mezi tělem, duší a duchem. Hádanka lidské bytosti tísnila a zaměstnávala nejskvělejší duchy všech dob, nikdy však kolem této otázky nebylo temněji než dnes. Narůstající racionalita myšlení ztrácela spojení se skutečností; lidé usilovali o zjednodušení. Tak se stalo, že již v 9. století po Kristu v duchovních bojích o trichotomii - o níž se tak bouřlivě diskutovalo proto, že již chybělo spirituální porozumění - byl duch prakticky zrušen. Na osmém ekumenickém koncilu v Konstantinopoli v roce 869 po Kristu bylo vyhlášeno církevní dogma, že člověk sestává jen z těla a duše, přičemž duše vykazuje některé duchovní vlastnosti. Dnes se však mnohdy pochybuje už i o existenci duše a dogmatem vědy se stala poučka, že duševní kvality jsou funkcemi těla.

V této temnotě doby to byly velkolepé objevy Rudolfa Steine- ra v oblasti duchovní vědy, které problém vztahu těla, duše a ducha postavily na zcela nové základy. Budiž mi dovolen následující pokus probudit na tomto malém prostoru náležité porozumění tomuto problému. Mnohé nutně zůstane jen v aforistické formě a tento výklad je třeba brát jako poukaz a podnět.

V knize *Člověk a substance*¹⁶ jsem se již pokusil popsat vznik a vývoj světa z živého kosmu. Další podrobnosti byly uvedeny v kapitole III této knihy: život tu byl dříve, než existovala hmota; byl tu jako výsledek předcházejícího duševně-duchovního kosmu - pra-pra-Adama.

Tento kosmický život se dnes projevuje v individuálních formách pozemských organismů; v nejčistší podobě ho lze pozorovat v rostlině. Ta ještě není nadána vyššími kvalitami jako zvíře a člověk; představuje pouze život na Zemi. V rašení a růstu, v kvetení a plození projevuje svou pozemskou formu, načež ji nechává zaniknout, když se na podzim vrací do říše podstat (praobrazů

neboli, podle Goetha, Matek). Pozemské substance, které rostlina ke své výstavbě sama z velké části vytváří, se pak rozpadají, když silové tělo podstaty opustí oblast jevů. Toto silové tělo můžeme spolu s Rudolfem Steinerem nazývat tělem životním neboli éterným. Takovéto životní tělo mají všichni živí pozemští tvorové - ať už rostlina, zvíře nebo člověk. Toto tělo pozvedá fyzické tělo do proudu života, zachovává životní funkce, a jakmile odstoupí, nastává smrt. Neživé fyzické tělo se rozpadá a obrací se v prach Země. Fyzické tělo prostoupené životem nazývali Řekové „sóma“.

Jiná, další kvalita se objevuje u zvířete. Vývoj z vaječného zárodku probíhá tak, že nejprve zcela vegetativním způsobem buněčným dělením vzniká shluk buněk zvaný morula, který pak získává kulovitý tvar a vzniká blastula; nyní však oproti rostlinnému vývoji začíná něco nového. Blastula se v jednom místě vtáhne dovnitř (vchlípí), nejprve pohárkovitě, potom víc a víc, až vznikne úplná schrána, oddělující vnitřní a vnější prostor - toto stadium se nazývá gastrula. Zvířecí vývoj má rostlinný charakter až do gastrulace; teprve ta je oproti rostlinnému vývoji něčím zásadně novým a gastrula je pak označována za praformu všech vícebuněčných živočichů.

Zatímco rostlina se stává fyzickým jevem přímo z kosmického dění, z rytmického působení hvězd, které ji obklopuje, vstupuje do utváření zvířete impulz, který samostatnou enklávu uzavře od vnějšího kosmu a v této enklávě pak začne vývoj vlastních vnitřních orgánů. Vnitřní zárodečná vrstva (entoderm) je praformou, z níž se vyvíjejí všechny vnitřní orgány. Z vnější buněčné vrstvy (ektodermu) se vyvíjejí zárodky smyslových orgánů a nervová soustava. Tato skutečnost se na úrovni tělesného života shoduje s tím, co se na duševní úrovni ukazuje jako dvě polární možnosti našeho vnitřního duševního prostoru. Ten je s vnějším světem spojen prostřednictvím smyslových vjemů; pomocí pohybové soustavy může být ve vnějším světě činný.

V tomto vývoji poznáváme v proměněné podobě stopy dalšího silového těla, které nejenže - tak jako u rostliny, které jako celé bytosti stačí být jen nositelem života - buduje útvary a substance z

živoucího kosmického okruhu, ale kromě toho přetváří tělo v nositele vlastního pohybu a pociťování. Cítění je v tomto smyslu pohybem na duševní úrovni, duševním pohybem. Rudolf Steiner toto silové tělo nazývá tělem duševním neboli astrálním (astra = hvězda).

Nestačí tedy, aby kosmické tvořivé impulzy působily jen zvenčí jako u rostliny, celá ústrojnost musí být zvnitřněna, aby zvíře jako celkový útvar mohlo reprezentovat volný, na vnějším kosmu nezávislý pohyb. Zvíře tedy zvnitřňuje část tvořivých impulzů hvězdného kosmu - odtud název „astrální tělo“ - a buduje si vnitřní orgánové soustavy jako srdce, ledviny, játra a plíce. Látky, které tvoří rostlina, podléhají přímému působení kosmických tvořivých sil, jež jsou vázány na vnější světlo. Naproti tomu zvířecí substance, jejíž budování probíhá v nitru organismu, přijímá tvořivé impulzy z vtažených kosmických sil. Samotné vnitřní orgány nejsou ničím jiným než zástupci mimozemských procesů a sil; jsou to silová centra zvnitřněného univerza. Badatelé jako Paracelsus na to poukazovali již dříve.

Tento zvnitřněný individualizovaný hvězdný kosmos, který jsme nazvali duševním neboli astrálním tělem, se u zvířete - a to i u vyššího - vyskytuje jen ve své praformě. Zvíře je v důsledku toho schopno jen těch nejjednodušších duševních projevů, jako je vlastní pohyb a pociťování (reflexe). Naproti tomu lidská duše vděčí za svůj vývoj principu ještě vyššímu, totiž síle osobnosti, lidskému Já. To, co Řekové nazývali „psýché“, je duševní metamorfóza nad úroveň zvířecí duše, vytvořená působením principu Já.

Svým Já je člověk ovšem napojen na věčnost; ve svém Já je duchem. Jako je v makrokosmu ústředním organizujícím principem Slunce, lze lidské Já považovat za duchovní Slunce v mikrokosmu člověka, za nositele zvažujícího a usuzujícího rozumu.

A toto Já se opět rozhodující měrou podílí také na vytváření a přetváření těla v lidskou formu. Aby se tělo mohlo stát nositelem Já, musí být teplo krve vyváženo na konstantní hodnotu 37 °C, síla

napřímení musí být aktivována ve vertikále a rytmus dechu a tepu upraven podle kosmických zákonitostí (zdravý člověk se za jeden den nadechne tolikrát, kolik má platónský světový rok slunečních roků: 25 920). Já tak utváří tělo a také duši. Mohou se rozvíjet lidské duševní schopnosti myšlení, citění a chtění a v těle si vytvářet své fyziologické základy.¹⁷

Je základním omylem dnešní psychologie a fyziologie, domnívají-li se, že všechny tři uvedené duševní schopnosti se tělesně opírají o nervovou soustavu. Vztah duchovně-duševní bytosti k tělu přece lze, uznáme-li ducha a duši za samostatné reality, uvažovat jen tak, že duše a duch vystupují vzhledem k živému tělu jako tvořivý princip, že ho proměňují tak, aby se mohlo stát jejich nástrojem. Tyto vyšší principy proto vytvářejí zcela určité tělesné funkce, o něž se pak samozřejmě musí opírat, jestliže se v těle chtějí manifestovat.

Na takové tvořivé impulzy upozorňuje už Goethe, když říká: *„Kdyby oko nemělo slunce zář, nespátrilo by nikdy jeho svit, a naše síla v sobě neskrývala Boží tvář, jak by nás mohlo božské uchvátit?“*¹ Za takový kousek Boží tváře, Boží síly můžeme ovšem považovat Já a jástvím prostoupenou duši.

Já v duši rozvíjí myšlení, citění a chtění. Tyto schopnosti však působí tělesně na zcela rozdílném základě; pouze myšlení se opírá o nervovou soustavu, jejíž vyšší formy samo vytvořilo v průběhu uplynulých vývojových údobí. Zejména je to přední mozek, sloužící lidskému duchu jako nástroj chápání nejvyšších pojmů. Zůstali bychom však bezcitní, kdyby se k nervovému životu nepojily žádné rytmy v dechu a oběhu; na těchto křídlech - můžeme-li to tak říci - neseme city světem. Zcela neoddělitelně je s city spojeno dýchání a k němu se pojící rytmus organismu. Jak dává velká radost nebo nadšení křídla dechu a tepu a jak skomírají při velkém úleku či bolu!

Naproti tomu naše chtění je zakotveno v chemických procesech naší látkové výměny. Je to nejtemnější oblast našeho duševního

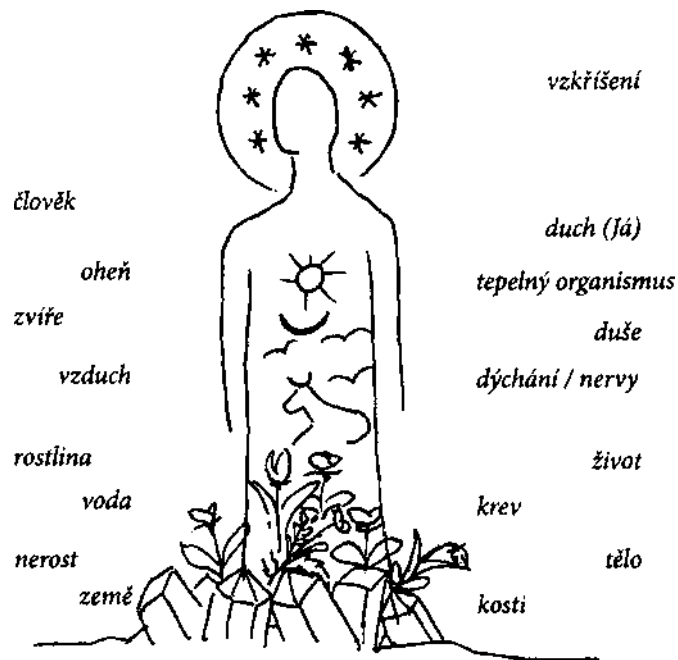
1 V orig.: *„Wär nicht das Auge sonnenhaft, die Sonne könnt' es nie erblicken; läg' nicht in uns des Gottes eigne Krajt, wie könnt' uns Gottliches entzucken* přeložila Lucie Hattánová. (Pozn. překl.)

života, kterou ve svém vědomí prožíváme jen jako spící. City vnímáme také jen zpola vědomě, jakoby ve snách; plně bdělí jsme jen ve svém myšlení. Je omyl domnívat se, že snad můžeme chtít svými nervy. „Předsevzetí“, které předesíláme činu, je sice představou v oblasti myšlenkové činnosti a chtění se podle této představy orientuje; avšak schopnost přeměnit toto předsevzetí v čin je skryto v temnu oblasti látkové výměny. Zavádělo by nás příliš daleko, kdybychom v rámci této zmínky rozebírali podrobnosti; existují však zvláštní práce pojednávající o tom, proč na půdě duchovně-vědeckého lékařství nelze na takzvané „motorické nervy“ nahlížet jinak než na všechny ostatní nervové orgány, totiž jako na ústrojí vnímání a nikoli jako na příčinu chtění. Ve skutečnosti slouží jen vnímání procesu látkové výměny, který je základem chtění.

V knize *O záhadách duše*, v níž Rudolf Steiner s výkladem těchto poměrů, zakládajícím se na jeho třicetileté práci, poprvé předstoupil před veřejnost, se podrobně popisuje, jak má lidská duše formovaná duchem po tělesné stránce tři opěrné soustavy pro myšlení, cítění a chtění: nervově-smyslovou soustavu, rytmickou soustavu a soustavu látkové výměny a končetin. To je základ pro poznání trojčlennosti lidského organismu.

Směrem k duchu může duše - vědomou prací na sobě samé - dosáhnout metamorfózy myšlení, cítění a chtění ve vyšší schopnosti: imaginaci, inspiraci a intuici.¹⁸ Z tohoto pohledu se imaginace jeví jako pozvedlé myšlení, inspirace jako pozvedlé cítění a intuice jako pozvedlé chtění. Jsou to schopnosti, jimiž se v průběhu vývoje lidstva vyznačují některé velké individuality, v budoucnu se však stanou obecným lidským vlastnictvím. Řekové nazývali tuto sféru ducha „pneuma“.

Jestliže si toto členění obrazně znázorníme, mohl by tomu snad odpovídat níže uvedený nákres (obr. 6).

OBRÁZEK 6:

Tělo jako nástroj duše.

Plně bdělý člověk má tedy následující bytostné články:

- 1) fyzické tělo 1
- 2) Životní tělo) -SOma
- 3) duševní tělo = psýché
- 4) Já = pneuma

Těmito čtyřmi bytostnými články se člověk začleňuje do stvoření tak, že jeho fyzické tělo bylo jako nejstarší založeno v saturn- ském stadiu vývoje Země, životní tělo ve slunečním stadiu, duševní tělo na starém Měsíci a Já na Zemi.

Tím je člověk ovšem také příbuzný se čtyřmi přírodními říšemi: svým fyzickým tělem s mrtvou nerostnou říší, svým životním

tělem s rozprostírající se životní sférou rostlinstva, svým duševním tělem s pudovou povahou zvířat a svým Já je však zcela a plně člověkem. I své nižší bytostné články, tím, že je proměňuje, pozvedá na lidský stupeň. Svým Já dosahuje božské sféry a je duchem mezi duchy (Rudolf Steiner). Německý výraz pro člověka „Mensch“ má kořeny v sanskrtském slovu „manjuša“, což ovšem znamená *nositel ducha*.

Tyto principy neboli bytostné články pracují ve fyzickém těle ve zcela určitém uspořádání; pro tělesné funkce tak vyplývá struktura, kterou jsme v tomto výkladu již označili za trojčlennost lidského tělesného organismu, spočívající v nervově-smyslové soustavě, rytmické soustavě a soustavě látkové výměny a končetin. Svým tělesným bytím je tak člověk jako nástroj svých vyšších bytostných článků spojen s přírodou; všechno, co je venku, neseme v sobě.

Svým fyzickým tělem stojíme na pevné zemi, takřkajíc na skále, která je fyzickým tělem Země. Svým životním tělem jsme ve spojení s vodním živlem Země, jehož zformovaným projevem jsou koneckonců rostliny. Již v knize *Člověk a substance* bylo popsáno, že jsme-li vnímaví vůči svému prostředí, můžeme vnímat kvality přírodního podloží, na kterém žijeme. Jinak reagujeme na půdu křemičitou, jinak na půdu vápenitou či jílovitou; naše životní nálada je jiná, vstoupíme-li do jedlového lesa nebo do lesa listnatého. Tušíme příbuznost našeho těla s kvalitami studánky, řeky nebo moře. Studánka je křišťálově průzračná; řeka a její přítoky jsou v plynoucím pohybu; moře ale musí strávit všechno, co do něho vplyne. Vnímavý pohled na koloběh vody v přírodě nám připomene organismus tekutin v našem těle. Z hustých mléčných tekutin naší látkové výměny (chylus, lymfa) se pozvedá krevní oběh naší rytmické soustavy a dále nahore se tělesné tekutiny číří do podoby moku smyslově-nervové soustavy. V tomto organismu tekutin panují síly života, tak jako venku v přírodě je ve vodstvech zakotven život Země. Studium fyzického těla - v podstatě bychom museli říci studium anatomie - ukázalo, že v našem srdečním orgánu se nacházejí ventily a klapky (tj. chlopně), zařízení využívaná v mechanice k tomu, aby tekutiny byly nuceny proudit jedním směrem.

Jelikož - jak již bylo popsáno - věda stále více ztrácela souvislost s obsáhlými realitami, není se co divit, že Harvey připisoval srdci povahu pumpy (respektive čerpadla). Navzdory skutečnosti, že z výzkumu embryologie a studia nižších živočichů je známo, že krevní oběh existuje dříve, než se objevuje srdce, vládčí věda Harveyův omyl stále ještě s sebou. Paradoxně bychom mohli říci: Srdce nepumpuje tekutinu do oběhu, nýbrž síla života, obíhající v krvi, pohání srdce. Srdce není pumpa, nýbrž orgán, který rytmizuje krevní oběh, a na základě vědy o proudění ho tudíž můžeme přirovnat nanejvýš k „trkači“.²

Protějšek vzduchu, který se venku v přírodě projevuje v podobě větru a povětrnosti, máme v našem vzdušném organismu. Pozorujeme, jak vítr vytváří vlny na hladině jezera nebo moře; duše zase prostřednictvím vzdušného organismu pohybuje krví. Duše a život se k sobě mají jako vítr a voda. Když Goethe vyslovuje slova: „*Duše ty lidská, jaks podobna vodě! Osude lidský, jak větru jsi bič!*“,³ můžeme jen s pokorou před touto tušící moudrostí myslet na to, jak blízko měl jeho génus k vesmírným tajemstvím, spojujícím člověka s přírodou. Rudolf Steiner pak tato tajemství osvětlil naší době, když ukázal vztahy mezi makrokosmem a mikrokosmem, a tím také vytyčil směr pro vědu sloužící nejen zaznamenávání kauzálně deterministických souvislostí, nýbrž obsáhlému porozumění stvoření.

Právě tak jako srdce není pumpa, nejsou ani plíce „dmychadlo“; zvnitřněná duševní síla způsobuje, že při nadechování je uspokojován hlad po vzduchu. Pobídka k tomu vychází z orgánové soustavy, která je dnes ve fyziologii považována jen za vyměšovací orgán; druhou stranou tohoto vyměšování je však sací impulz a ten vychází - stejně jako vyměšování - z ledvin. Celá soustava ledvin a měchýře je sací soustavou, která tím také způsobuje nutkání k

² Trkač je čerpadlo poháněné tekutinou; blíže k tématu „srdce není pumpa“ viz R. Steiner: *Duchovní věda a zdraví člověka*, GA 312, Fabula 2002, str. 44nn. (Pozn. vyd.)

³ J. W. Goethe: *Zpěv duchů nad vodami*, závěrečná sloka; přeložil Otokar Fischer. (Pozn. překl.)

nadechnutí plícemi. Bližší údaje lze najít v publikaci dr. Friedricha Husemanna *Obraz člověka*.¹⁹

Teplo nakonec způsobuje harmonii mezi všemi těmito složitými, vzájemně do sebe zasahujícími procesy. Teplo je živel, v němž může žít Já člověka. Proniká všemi ostatními živly, podobně jako Já může pronikat všechny ostatní kvality a tím zlidšťovat. Tepelnými cestami vytváří v celém organismu řád a harmonii.

Ve vynikající knize dr. Búhlera, která nese stejný titul jako tato kapitola,⁴ jsou uvedené souvislosti - nakolik jsou pro laika pochopitelné - doloženy a živě popsány pomocí řady názorných příkladů.²⁰

Kosmos, svět a člověk jsou jednotou, která se při pokračujícím studiu ubírajícím se duchovně-vědeckým směrem může na základě dosud jen v náznaku poznané souvislosti stát jasně srozumitelnou. K tomu je nutné vžívat se do obsáhlých myšlenek, jak je lze najít v duchovně-vědeckých výkladech Rudolfa Steinera, odpovídajících vědecké potřebě moderního člověka. Nezbytným předpokladem je ovšem pravá nepředpojatost.

Rudolf Hauschka

4 Walther Biihler: *Tělo jako nástroj duše ve zdraví a nemoci*, Fabula 2012. (Pozn. vyd.)